

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАН УКРАЇНИ»

НАУКОВО-АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДНА ЗАПИСКА
«РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЯКОСТЕЙ ЛІДЕРА І КЕРІВНИКА»

Київ - 2022

Відділом моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» в ході виконання планової наукової теми «Економічна свобода та права людини на ринку праці в умовах повоєнного відновлення економіки» було досліджено роль освіти у формуванні якостей лідерів і керівників, потреба в яких особливо актуалізована під час пандемії та війни. Отримані результати можуть бути корисними державним службовцям Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій і Міністерства освіти і науки України.

Резюме

Показано, що пандемія та війна в Україні актуалізували потребу в лідерах та управлінцях як особистостях, здатних в кризових умовах успішно адаптувати підлеглих та інших людей до швидко змінюваних ситуацій; окреслено ключові якості, якими мають володіти управлінці-лідери, та їхні можливості бути каталізаторами створення інновацій, що в період суспільних випробувань здатне особливо стимулювати відновлення економіки країни. Доведено, що лідери-інноватори поєднують якості винахідників і підприємців; показано, що здатність до винахідництва може розвиватися завдяки особистим зусиллям, натомість можливість реалізації підприємницького потенціалу особистості залежить ще від ряду незалежних від волі людини умов і обставин. Визначено основні фактори, які впливають на реалізацію підприємницького потенціалу особистості: регуляторні бар'єри, стартовий капітал, родина, персональна мотивація. Встановлено, що на підвищення мотивації до підприємництва та формування лідерсько-інноваторських властивостей позитивно впливає якість освіти, якщо вона, за прикладом найбільш інноваційних країн світу, спрямована на забезпечення достатньої свободи учасників навчального процесу та організацію цілеспрямованого впливу на формування цінностей підприємницько-новаторського світогляду користувачів. Оглянуто кілька способів удосконалення практичної спрямованості української освіти та її орієнтації на створення мотивації до підприємництва на основі успішного закордонного досвіду.

Формування корпусу керівників різного рівня, здатних до запровадження нетрадиційних способів ефективного управління в складних умовах, завжди було актуальним питанням порядку денного для незалежної України, яка протягом усього трансформаційного періоду змушена розв'язувати численні соціально-економічні проблеми. Але випробування останнього часу – пандемія та активна фаза війни – особливо загострили потребу в управлінцях, спроможних в кризових умовах брати на себе відповідальність за організацію життя людей і виробництва товарів/послуг,

ініціюючи інноваційні рішення на підтримку економіки в нинішніх обставинах та орієнтуючись на перспективу повоєнного відновлення.

Термінами «керівник/управлінець» прийнято визначати індивіда, «...який очолює колектив і використовує надану йому владу для впливу на поведінку людей, що у ньому працюють»¹, але поняття «керівництво» не тотожне поняттю «лідерство» (лідери не завжди посідають керівні посади, також не всі керівники є лідерами). Лідер-управлінець сьогодні – це особистість, яка в кризових умовах здатна сама адаптуватися та успішно адаптувати підлеглих до швидко змінюваних ситуацій.

Обговоренню якостей, необхідних управлінцю-лідеру для післявоєнної відбудови економіки України, було присвячено цьогорічний травневий Весняний діловий форум у Львові «Українська мрія: як відбудувати державу після війни?». Серед нагальних якостей в умовах війни учасники бізнес-форуму окреслили зокрема наступні: холодний розум і впевненість у своїх діях, відсутність жалю про втрачені можливості, відсутність схильності впадати в крайнощі, уникнення спроб прийняття всіх рішень одночасно, створення передумов для правильних рішень. Не менш важливими є: комунікабельність, увага до підлеглих, зорієнтованість на нововведення, перетворення знань в інновації².

З позицій інноваційного менеджменту лідер, схильний до перетворень – це підприємець. Всесвітньо відомий економіст Й. Шумпетер зазначав, що підприємець – це творець інновацій, ототожнюючи підприємницьку функцію з функцією економічного лідерства і новаторства. Окрім лідерських якостей, підприємець обов'язково повинен володіти якістю керівника, тобто мати досвід організації власного підприємства та управління підлеглими працівниками³. Особливу затребуваність лідерів, орієнтованих на інноваційні перетворення, зумовила пандемія коронавірусу останніх років. На думку К. Мейера (професора бізнес-школи

¹Стадник В.В., Йохна М.А. Менеджмент: посібник. Київ: Академвидав, 2003. – 464 с.

²Українська мрія: як відбудувати державу після війни? Ключові тези з Весняного ділового форуму у Львові // Forbes. – 25.05.2022. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://forbes.ua/news/ukrainska-mriya-yak-vidbudovuvati-derzhavu-pislya-viyini-klyuchovi-tezi-z-vesnyanogo-dilovogo-forumu-u-lvovi-25052022-6207>

³Паустовська Т.І. Історико-економічний шлях підприємництва // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 20. – С. 12–17.

Айві Західного університету) та Ш. Прашантам (професора Китайсько-європейської міжнародної бізнес-школи CEIBS): «Підприємці відіграють ключову роль у відновленні економіки після значних втрат, спричинених пандемією COVID-19»⁴. Притому результати досліджень свідчать, що розвиток інновацій є умовою того, щоб це відновлення було успішним. Адже, саме науково-технологічні інновації є головним фактором економічного розвитку, інноваційна активність є чинником подолання кризових явищ, натомість відсутність інновацій сприяє розгортанню системних економічних криз⁵.

Для України потреба в підприємцях з лідерсько-інноваторськими якостями нині є особливо значною, адже після великих утрат внаслідок війни доведеться відновлювати економіку, яка вже раніше постраждала від пандемічних збитків. У цьому зв'язку доцільно розуміти, як краще стимулювати розвиток підприємництва з суттєвою інноваційною складовою, сприяти збільшенню кількості лідерів-інноваторів і яка роль освіти в цьому процесі.

Шукаючи відповіді на поставлені запитання слід мати на увазі, що до основних факторів, які впливають на реалізацію підприємницького потенціалу особистості, передовсім відносять чотири такі: існуючі в країні регуляторні бар'єри, наявність у людини стартового капіталу, її родинне оточення та персональну мотивацію досягнення результату.

Якщо зазначені фактори розглянути окремо, то можна судити зокрема щодо регуляторних бар'єрів, що в Україні існує чимала кількість перешкод для вільного підприємництва, підтверджена слабкою позицією в рейтингу легкості ведення бізнесу (The Ease of Doing Business Index), де Україна 2020 р. посідала 64-е місце серед 190 країн. І хоча порівняно з попереднім рейтингом Україна покращила свої показники за 6-а з 10-и індикаторів⁶, але низькими залишалися показники

⁴Meyer, K.E., Prashantam, S., & Xu, S. Entrepreneurship and the Post-COVID-19 Recovery in Emerging Economies. *Management and Organization Review*. December 2021. Vol. 17, Is. 5. P. 1101–1118. <https://doi.org/10.1017/mor.2021.49>.

⁵Бажал Ю.М. Інновації як стовбурові клітини економічного зростання // Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна / наук. ред. В. Юрчишин. Київ : Заповіт, 2018. С. 8–15. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trends.pdf

⁶Україна піднялася в рейтингу Doing Business-2020 та посіла 64-те місце серед 190 країн // Дебет-Кредит. – 27.10.2019. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://news.dtki.ua/society/politics/58531-ukrayina-pidnyalasya-v-reitingu-doing-business-2020-ta-posila-64-te-misce-sered-190-krayin>

індикаторів «оподаткування» (65-е місце) та «реєстрація бізнесу» (61-е місце), безпосередньо дотичних до легкості ведення підприємництва (свіжіших даних для коректного порівняння поки бракує, тому що Світовий банк 2021 р. оголосив про припинення публікації цього рейтингу через низку порушень у розрахунках і відпрацьовує новий підхід до оцінки ділового та інвестиційного клімату країн⁷).

Щодо стартового капіталу для запуску своєї справи, за результатами досліджень встановлено, що дохід батьків та фінансовий стан людини є факторами, які позитивно корелюють з імовірністю стати засновником стартапу. Так, на думку головного економіста Міністерства фінансів Ізраїлю Ш. Гринберг «Існує тісний зв'язок між доходами ваших батьків і вашими шансами стати підприємцем-початківцем. Причому люди з міцним фінансовим станом мають вищі шанси стати підприємцями»⁸.

Щодо родинного оточення, котре є іншим вагомим фактором впливу на формування інтересів, здібностей та схильностей до провадження підприємницької діяльності, то цілий ряд дослідників (Арум та Мюллер⁹, Коломб'є та Маскле¹⁰, Данн та Хольц-Ейкен¹¹, Ліндквіст¹², Соренсен¹³ та інші) у своїх працях роблять акцент на тому, що більше шансів побудувати кар'єру підприємця мають люди, батьки яких володіють своїм бізнесом (йдеться як про рідних – біологічних – батьків, так і про прийомних).

Ще одним чинником, який впливає на результати реалізації підприємницького потенціалу, є вмотивованість особистості до досягнення результатів. У контексті тематики даного дослідження цей чинник вартує більш уважного розгляду, тому що

⁷Світовий банк більше не буде публікувати рейтинг Doing Business // Економічна правда. – 16.09.2021. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://www.epravda.com.ua/news/2021/09/16/677899/>

⁸Aflalo, E. (2021) Study confirms growing up with a silver spoon increases entrepreneurial tendencies // CTech. DOI: <https://www.calcalistech.com/ctech/articles/0,7340,L-3889995,00.html>

⁹Arum, R. and W. Mueller (eds.) (2004). The Reemergence of Self-employment: A Comparative Study of Self-employment Dynamics and Social Inequality, Princeton NJ, Princeton University Press.

¹⁰Colombier, N. and D. Masclat (2008). Intergenerational correlation in self-employment: some further evidence from French ECHP data, *Small Business Economics*, Vol. 30: 423–37.

¹¹Dunn, T. and D. Holtz-Eakin (2000). Financial capital, human capital and the transition to selfemployment: evidence from intergenerational links, *Journal of Labor Economics*, Vol. 18: 282–305.

¹²Lindquist, M. J., Sol, J., & Van Praag, M. (2015). Why Do Entrepreneurial Parents Have Entrepreneurial Children? *Journal of Labor Economics*, 33(2), 269–296. <https://doi.org/10.1086/678493>

¹³Sorensen, J. B. (2007). Closure and Exposure: Mechanisms in the Intergenerational Transmission of Self-employment." *Research in the Sociology of Organizations*, Vol. 25: 83–124.

підвищенню мотивації до підприємництва приділяють багато уваги системи освіти найбільш інноваційних країн світу, що зазвичай пояснюється загальновідомою в економічних дисциплінах думкою про переваги в конкурентоспроможності (яка є невід'ємною властивістю успішного підприємництва) економік країн з високоосвіченим населенням. Ця думка пов'язана з тим, що в розрахунок індексу глобальної конкурентоспроможності серед інших компонентів включено людський капітал¹⁴, до складових якого входить у тому числі освіта, спроможна наділити людину знаннями, уміннями, навичками, необхідними для продуктивної кваліфікованої праці¹⁵. Більш того, є дані про тісний взаємозв'язок між індексом освіти та індексами політичної, економічної і громадянської свободи, що доводить вплив освіти на соціально-економічний розвиток і виконання нею функції сприяння модернізації суспільства¹⁶ (останню важко уявити без вільної реалізації підприємницького потенціалу особистостей з лідерсько-інноваторськими якостями); освіта посідає особливе місце серед пріоритетних напрямів інноваційного розвитку, тому що забезпечує кваліфікованими кадрами всі інші галузі¹⁷; відповідно освіта населення визнана важливою складовою стратегії соціального розвитку та економічного зростання України¹⁸.

Але попри безперечність усіх наведених теоретичних положень залишається незрозумілим, чи забезпечує сам по собі високий рівень освіти населення його кращу мотивацію та більше залучення до сфери підприємництва, або реалізації підприємницького потенціалу людини сприяють якісь інші характеристики систем освіти. Для з'ясування цього питання було застосовано соціологічні вимірювання показників досягнутого найвищого рівня освіти населення різних країн та його часток, зайнятих у приватному секторі економіки.

¹⁴Манасенко І.М, Харченко І. А. Конкурентні переваги України у світовій економіці / І Міжнародна наук.-практ. конференція «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи». – 22.04.2020. – С. 136–137. [Електронний ресурс]. Доступний з : <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/201185>

¹⁵Прошак Г.В. Основні компоненти людського капіталу: теоретичний аспект // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008, вип. 18.4. – С. 305–309.

¹⁶Т.В. Матюк. Освіта як чинник економічного розвитку суспільства: кількісний та якісний вимір // Економічний вісник, 2013. – №4. – С. 22–28.

¹⁷В.О. Жукова. Вища освіта як чинник розвитку національної економіки // Наукові праці КНТУ. – Економічні науки, Вип. 15. – 2009. – С. 275–279.

¹⁸Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання України / О.А. Грішнова // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 93–101.

Так, за даними проєктів «Світове дослідження цінностей» (World Values Survey, WVS) та «Європейське дослідження цінностей» (European Values Study, EVS) – це було об'єднане в 2017–2020 рр. найбільш авторитетне в соціальних науках міжнародне дослідження з охопленням майже 95% світового населення¹⁹, близько двох третин українців (65,4%) мали вищу освіту (рис. 1).

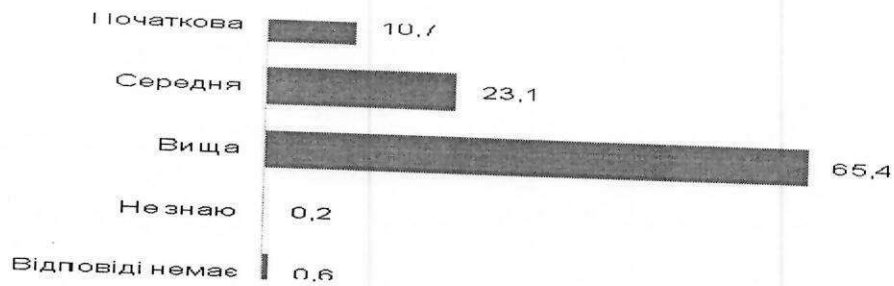

Рис. 1. Рівень освіти населення України²⁰

Але лише трохи більше третини опитаних (34,9%) були зайняті в приватному секторі економіки²¹ (рис. 2).

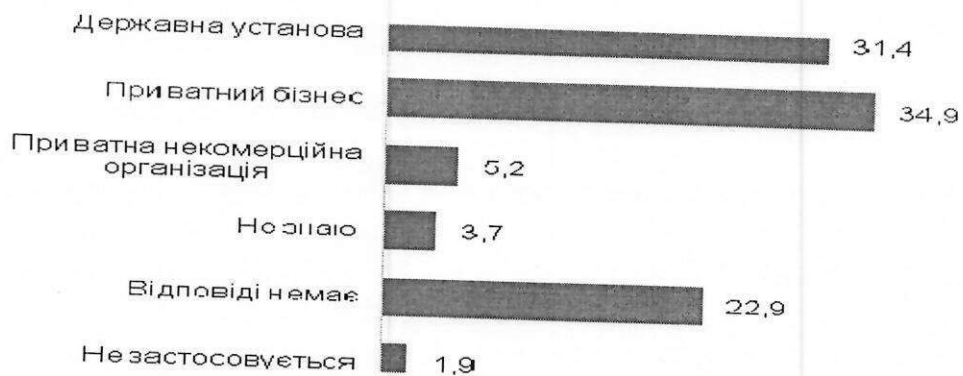

Рис. 2. Рід занять (професія) населення України²²

Зокрема якщо порівняти наведені українські показники з відповідними в найбільш економічно потужних країнах кластеру «Протестантська Європа» (згідно розподілу Європи на кластери на основі Світової мапи крос-культурних розбіжностей Інглхарта-Вельцеля, на якій станом на 2020 р. найбільш економічно й демократично розвинені європейські країни розташовувалися в кластері

¹⁹Світове дослідження цінностей в Україні 2020. Акуленко Л., Балакірева О., Волосевич І. та ін. (за ред. К. Потапенко) / Український центр європейської політики, К.: 2020. – 216 с. – С. 5.

²⁰Variable Report – Tables. Joint EVS/WVS 2017-2021. Dataset. Updated tables as of July 2021 (v.2) Related to the Joint EVS/WVS, Version 2.0.0GESIS: doi: 10.4232/1.13737 WVSA: doi: 10.14281/18241.14. – 551 p. – P. 455–456.

²¹Природно не всі зайняті в приватному секторі є власне підприємцями – значну частину становлять наймані працівники, водночас ці показники дають загальне уявлення щодо поширеності підприємництва в країні.

²²Variable Report – Tables. Joint EVS/WVS 2017-2021. Dataset. Updated tables as of July 2021 (v.2) Related to the Joint EVS/WVS, Version 2.0.0GESIS: doi: 10.4232/1.13737 WVSA: doi: 10.14281/18241.14. – 551 p. – P. 473–474.

«Протестантська Європа», тоді як Україна – у кластері «Ортодоксальна Європа»²³) – Данією, Німеччиною, Нідерландами, Швецією, Швейцарією та Фінляндією (вони 2021 р. входили до світового ТОП-50 за ВВП²⁴), та найближчою прикордонною сусідкою Польщею, економіка якої також розвивається досить динамічно, то виявляється, що зайнятих у приватному секторі економіки там було значно більше: в Німеччині 64,9%, Данії 54,9%, Нідерландах 53,2%, Швеції 48,8%, Швейцарії 48,7%, Фінляндії 44,7%, Польщі 42,7%. Натомість зайнятість українців у приватному секторі (34,9%) була менше середнього показника, виміряного по всім країнам світу, охопленим зазначеним вище дослідженням (48,4%), і набагато менше в порівнянні з кращими за цим показником В'єтнамом та Індонезією (по 83,7%), Андоррою (81,3%) і Тайванем (80,1%)²⁵. Водночас всі зазначені країни істотно поступалися Україні за показником досягнутого найвищого рівня освіти²⁶: якщо в Україні він був 65,4%, то в Німеччині – 34,5%, Данії – 31,4%, Нідерландах – 28,7%, Швеції – 37,4%, Швейцарії – 34,6%, Фінляндії – 31,6%, Польщі – 27,2%. Середній показник досягнутого найвищого рівня освіти по всім країнам світу, охопленим цим дослідженням, становив 27,9%, а в країнах-лідерах зайнятості в приватному бізнесі відповідні показники також були набагато менше, ніж в Україні: 22,6% у В'єтнамі, 11,1% в Індонезії, 41,4% в Андоррі та 47,8% у Тайвані²⁷.

Отже немає прямої кореляції між досягнутим найвищим рівнем освіти населення та його участю в підприємстві. Можна припустити, що в сфері освіти на створення мотивації до підприємництва і сприяння розкриттю бізнес-потенціалу особистості впливає не власне досягнутий освітній рівень, а інші чинники. Деякі

²³Світове дослідження цінностей в Україні 2020. Акуленко Л., Балакірева О., Волосевич І. та ін. (за ред. К. Потапенко) / Український центр європейської політики, К.: 2020. – 216 с. – С. 8.

²⁴Які країни мають найбільший показник ВВП: топ-50 за 2021 рік // Апостроф. – 27.12.2021. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://apostrophe.ua/ua/news/economy/2021-12-27/u-kakih-stran-samyiy-bolshoy-pokazatel-vvp-top-50-za-2021-god/254155>

²⁵Variable Report – Tables. Joint EVS/WVS 2017-2021. Dataset. Updated tables as of July 2021 (v.2) Related to the Joint EVS/WVS, Version 2.0.0GESIS: doi: 10.4232/1.13737 WWSA: doi: 10.14281/18241.14. – 551 p. – P. 473–474.

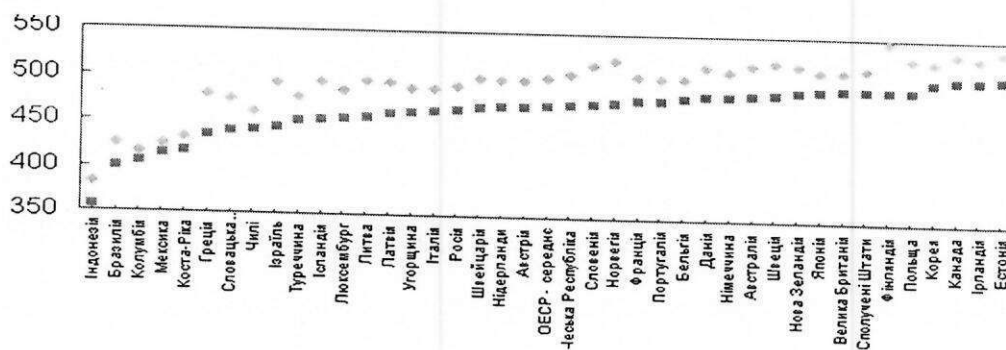
²⁶При порівнянні показника досягнутого найвищого рівня освіти слід мати на увазі, що він визначається з певними припущеннями: методологія WVS/EVS передбачає відповіді респондентів про свою освіту в термінах національних систем освіти, які можуть не збігатися в різних країнах, тому для приведення до єдиного знаменника реєструються як одна з 9-и опцій Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED: Less than primary, Primary secondary, Lower secondary, Upper secondary, Post-secondary non tertiary, Short-cycle tertiary, Bachelor or equivalent, Master or equivalent, Doctoral or equivalent), котрі також розраховуються як 3-и рівні освіти: нижчий, середній та вищий.

²⁷Variable Report – Tables. Joint EVS/WVS 2017-2021. Dataset. Updated tables as of July 2021 (v.2) Related to the Joint EVS/WVS, Version 2.0.0GESIS: doi: 10.4232/1.13737 WWSA: doi: 10.14281/18241.14. – 551 p. – P. 455–456.

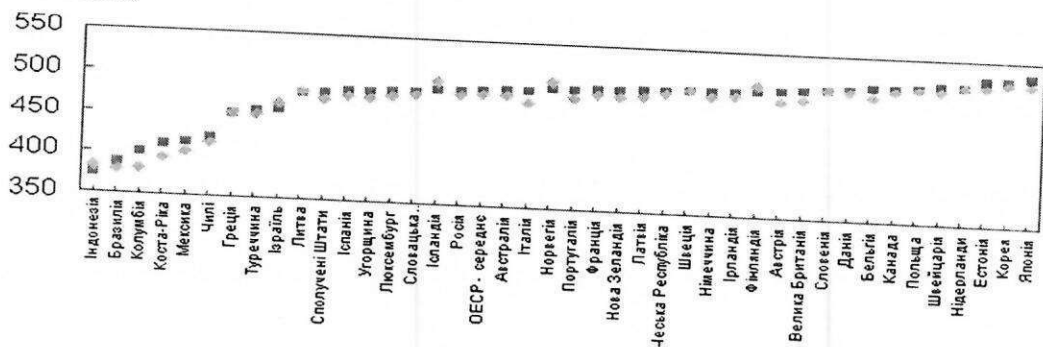
особливості систем освіти найбільш інноваційних країн світу (у рейтинг «Глобальний інноваційний індекс» до першої десятки найбільш інноваційних країн у 2021 р. потрапили Швейцарія, Швеція, США, Велика Британія, Республіка Корея, Нідерланди, Фінляндія, Сінгапур, Данія та Німеччина) вказують, що до таких чинників належать передовсім спрямованість освіти на формування креативності й інноваційності користувачів вже на ранніх етапах навчання (шкільна освіта) та в подальшому (передвища і вища освіта) зміст освіти в сенсі наявності в навчальному процесі спеціальних засобів (планів, програм, курсів, предметів, методів, практичного зв'язку з бізнесом тощо) підготовки до підприємництва. Тоді одне з пояснень невідповідності високого освітнього рівня українців низькому залученню населення до підприємництва може полягати серед іншого також у тому, що українська освіта поки недостатньо забезпечує зазначені вище спрямованість і засоби.

У цьому аспекті доцільно взяти до уваги деякі особливості системи шкільної освіти Фінляндії (присутня серед першої десятки найбільш інноваційних країн) тому, по-перше, що вона належить до країн, які здійснили перехід від економіки, заснованої на ресурсах, до економіки, заснованої на винаходах. Так, за даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності, кількість фінських патентних заявок до USPTA за останні десятиліття зросла з 595 у 1990 р. до 1530 у 2000 р. та до 2573 у 2019 р. По-друге, у 2018 р. Фінляндія посіла 12-те місце серед 137 країн за Глобальним індексом підприємництва. По-третє, сучасна система шкільної освіти Фінляндії за результатами PISA (The Program for International Student Assessment) 2018 р. була визнана однією з найкращих у світі (рис. 3).

А) читання

Б) математика

В) природничі науки

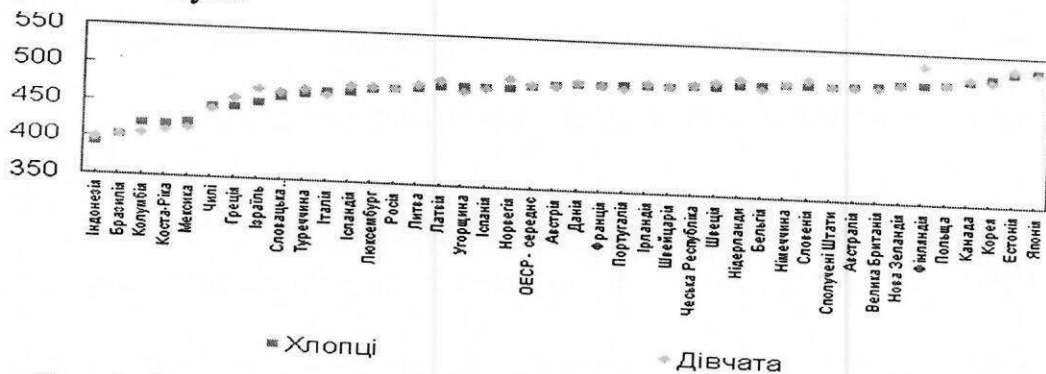

Рис. 3. Середній показник за результатами PISA 2018 р.²⁸

Система шкільної освіти Фінляндії ґрунтується на таких принципах як інклюзивність (у країні проголошено принцип «школа для всіх»); рівноправність (учні сприймаються не як об'єкт, а як суб'єкт навчального процесу); свобода (держава регламентує лише ключові компетенції; вчителі самостійно обирають методи і засоби навчання; учням пропонують виконувати проекти, не обмежуючи жорстко терміни їх подання; старшокласники зазвичай самі обирають собі навантаження з урахуванням тривалості навчальної програми 2–4 роки тощо; саме надання фінським учням свободи допомагає їм сформуватися як відповідальні особистості, заохочує творчість, сприяє розвитку навичок критичного мислення)²⁹.

Надання більшої свободи й автономії у навчанні стимулює розвиток внутрішньої мотивації студентів також у вищій освіті – так вважають професори провідних світових університетів (Гарвардського, Стенфордського, Іллінойсу в США, Ройтлінгена в Німеччині). Ще одним важливим питанням сучасної вищої

²⁸Science performance (PISA). URL: <https://data.oecd.org/pisa/science-performance-pisa.htm#indicator-chart>

²⁹Timothy D Walker. Teach Like Finland: 33 Simple Strategies for Joyful Classrooms. W. W. Norton & Company. – April 18, 2017. – 235 p. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://www.amazon.com/Teach-Like-Finland-Strategies-Classrooms-ebook/dp/B071CPJ9LP>

освіти найбільш інноваційних країн світу є підтримка стимулювання розвитку інноваційно-підприємницького потенціалу студентів і саме університети відіграють в цьому вирішальну роль. Зокрема до завдань Національного університету Сінгапуру належить виховання підприємницького мислення; університет підтримує зростання та розвиток стартап-екосистеми країни, пропонуючи серед іншого творцям стартапів повний набір послуг, зокрема, програми наставництва, акселераційні програми тощо. У Школі економіки в Турку (Фінляндія) восени 2020 р. стартувала програма «Підприємець-резидент», спрямована на розширення участі активних підприємців у діяльності Школи. Підприємці-резиденти, обрані для участі у програмі, виступають як доповідачі, експерти, судді на наукових заходах (презентаціях, конкурсах бізнес-ідей); відіграють роль наставників для студентів у виявленні можливостей бізнесу, оцінці та виборі бізнес-ідей; стають почесними членами наукової спільноти; отримують доступ до найновіших наукових розробок і знань; мають можливість залучати студентів до виконання завдань і спільних проєктів, відбирати талановитих студентів тощо, сприяючи зміцненню Школи як бізнес-партнера³⁰.

У цьому аспекті в контексті українських потреб заслуговують на увагу ідеї, засновані на матеріалах спікерів школи «Трансфер технологій та інновацій: європейський та український досвід»³¹, згідно з якими українській освіті поки що бракує: удосконалення навчальних планів та програм з урахуванням нових бізнес-викликів; використання ігрових інтерактивних методів навчання; запрошення представників бізнесу читати лекції для студентів і ділитися власним досвідом створення успішних стартапів; стимулювання студентської активності, у т.ч. шляхом створення можливостей для участі студентів у конкурсах для соціальних підприємців-початківців; допомоги у створенні власного бізнесу; сприяння участі студентів у міжнародних програмах обміну; налагодження партнерських відносин університетів із бізнесом (у т.ч. підписання договорів на виконання дослідницьких

³⁰Г. Яценко. Формування та реалізація підприємницького потенціалу для відновлення української економіки після коронакризи // LB.ua. – 05.01.2022. [Електронний ресурс]. Доступний з : https://rus.lb.ua/blog/hanna_yatsenko/502454_formuvannya_realizatsiya.html

³¹Європейський досвід в галузі трансферу технологій для українських університетів. Національний університет «Львівська політехніка». [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://lpnu.ua/extech>

проектів, надання університетом консалтингових послуг бізнесу та проведення курсів підвищення кваліфікації для співробітників компаній); підвищення мобільності персоналу між університетами та підприємствами у спосіб надання можливостей співробітникам університету протягом певного часу працювати в реальному секторі економіки зі збереженням основного місця роботи й посади, а також залучення спеціалістів з бізнесу до дослідницької діяльності в університетах.

Зазначені тенденції світового досвіду визначено вказують на доцільні напрями вдосконалення української освіти, багато осередків якої досі працюють за старою практикою, коли учні/студенти засвоюють набір формальних знань, окреслених державним стандартом освіти, складають іспити/заліки, а згодом отримані знання виявляються мало затребуваними. Натомість щоб теоретичні знання трансформувалися у практичні навички, а навчання підвищувало мотивацію до генерації нових ідей, освіта в Україні має бути більше практично орієнтованою.

Це добре розуміє нинішнє керівництво держави: Кабінетом Міністрів України було видано розпорядження від 23.02.2022 р. №286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» – стратегічний документ, який визначає «...основні пріоритети системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни»³².

У контексті змісту тематики даної доповідної записки щодо сприяння через освіту розвитку інноваційно-підприємницького потенціалу її користувачів та задоволення потреб України у збільшенні кількості лідерів-інноваторів, спроможних до підприємництва, у схваленому Кабінетом Міністрів України тексті Стратегії визначено, що інноваційність має реалізуватися через застосування нових та удосконалених наявних методів і практик викладання, навчання та оцінювання, що повинні здійснюватися у тісному зв'язку з дослідженнями; заклади повинні диверсифікувати освітні пропозиції та оновлювати зміст освіти з метою задоволення зростаючих потреб у розвитку інноваційного та критичного мислення, підприємницьких та лідерських навичок, розвивати гнучкі освітні траєкторії на

³²Опубліковано Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки / МОН. – 15.04.2022 р. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>

основі студентоцентрованого підходу³³. Серед операційних цілей визначене врахування наукових досліджень та інновацій під час визначення змісту та розвитку освітніх програм³⁴; створення умов для розвитку інновацій, ефективного впровадження нових знань і технологій за участю закладів вищої освіти; довіра бізнесу до результатів дослідницьких та консалтингових робіт закладів вищої освіти (ЗВО)³⁵, результатом чого має бути створення закладами інтелектуальної та інноваційної продукції та послуг, які впроваджуються та надаються у реальному секторі економіки³⁶. У числі завдань Стратегії передбачено розвиток інноваційної інфраструктури на базі ЗВО, сприяння їх інтеграції до регіональних інноваційних екосистем та кластерів Індустрії 4.0 з урахуванням SMART-спеціалізації регіонів; сприяння проведенню закладами досліджень та консалтингу для бізнесу; визначення режиму оподаткування діяльності неприбуткових ЗВО в галузі наукових досліджень та розробок³⁷. Також Стратегією передбачено створення умов для участі здобувачів вищої освіти у наукових дослідженнях, в ініціюванні та реалізації інноваційних проектів³⁸; розвиток програм управлінської підготовки керівного складу та перспективних лідерів на підтримку реформ³⁹.

Висновки.

1. Лідери та керівники підприємств за визначенням мають більше інших працівників можливості стимулювати інновації, необхідні для забезпечення

³³Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. – ВРУ. – 34 с. – С. 18. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

³⁴Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. – ВРУ. – 34 с. – С. 23. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

³⁵Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. – ВРУ. – 34 с. – С. 21. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

³⁶Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. – ВРУ. – 34 с. – С. 22. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

³⁷Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. – ВРУ. – 34 с. – С. 26. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

³⁸Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. – ВРУ. – 34 с. – С. 28. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

³⁹Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. – ВРУ. – 34 с. – С. 29. [Електронний ресурс]. Доступний з : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

економічного зростання, яке останніми роками гальмувалося через пандемію коронавірусу. Нині потреба України в підприємцях-інноваторах особливо загострилася через втрати внаслідок війни та необхідність повоєнного відновлення економіки.

2. Діяльність лідерів та керівників, здатних розвивати інноваційні підприємництва в Україні, поки ускладнена регуляторними бар'єрами (це перший з чотирьох основних факторів, які впливають на реалізацію підприємницького потенціалу особистості), але ця проблема може бути швидко вирішена через удосконалення законодавчо-нормативної бази.

3. Так само досить швидко можна пом'якшити проблему нестачі стартового капіталу підприємців-інноваторів (другий фактор впливу) засобами сприятливої фінансово-кредитної політики держави.

4. Довше й складніше забезпечити збільшення позитивного впливу третього фактора – родини, тому що це результат зростання чисельності в суспільстві середнього класу, що залежить від багатьох макроекономічних чинників, але відповідно спрямована державна економічна політика може бути ефективною і в цьому аспекті посилення розвитку бізнесу.

5. Особливо проблематичною до останнього часу була роль освіти у формуванні персональної мотивації до занять інноваційним бізнесом і забезпеченні потрібних для цього знань, умінь та навичок (четвертий фактор), але з прийняттям Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки з'являються передумови для підвищення якості освіти не в сенсі нагромадження формальних знань, а, як доводить досвід найбільш інноваційних країн, у напрямках забезпечення достатньої свободи навчання учнів/студентів та цілеспрямованого впливу щодо формування підприємницько-інноваторського світогляду. Можна передбачати, що забезпечення освітньої галузі належними можливостями для реалізації зазначеної Стратегії істотно посилить інноваційно-підприємницький потенціал українців, що сприятиме відновленню та розвитку економіки України в постпандемічному світі у повоєнних умовах.